

GEOGRAFIYA DARSLARIDA MULTIMEDIA ILOVALARIDAN KENGROQ FOYDALANISH XUSUSIDA AYRIM MASALALAR

Mirislomov Mirdavlat

CHDPU Tabiiy fanlar fakulteti GIBA yo'nalishi talabasi

+998999932305

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab geografiya darslarida multimedia ilovalaridan kengroq foydalanish asnosida o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini yuksaltirish va mazkur fan xususidagi umumiy tasavvurlarini kengaytirish xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Multimedial texnologiyalar, geografiya ta'limi, elektron xarita, geografik kinofilmlar, slayd-shou, animatsiya

Kirish. Zamon shiddat bilan o'zgarayotgan bir vaqtda, geografiya darslarini hamon ana'naviy usulda o'tishni davom etish biz kutgan natijani bermasligi mumkin. Shu bois, boshqa fanlar qatorida geografiyada ham multimedia vositalaridan samarali foydalanish talab etiladi. Multimedia vositalari asosida o'quvchilarga ta'lim berish vakadrlami qayta tayorlashni yo'lga qo'yish hozirgi kunning dolzarb masalasidir. Multimedia tushunchasi 90-yillar boshida hayotimizga kirib keldi. Uning o'zi nima degan savol tug'ladi? K o'pgina mutaxassislar bu atamani turlicha tahlil qilishmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, multimedia bu - informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video matn, grafika va animatsiya effektlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishning mujassamlangan holdagi ko'rinishi deb hisoblash mumkin. Ma'lumki, inson ma'lumotning ko'p qismini ko'rish (-80%) va eshitish (~15%) organlari orqali qabul qiladi (bu avvaldan aniqlangan va kino hamda televideniya undan samarali foydalaniladi). Multimedial texnologiyalar ushbu muhim sezgi organlarining bir vaqtda ishlashiga yordam beradi. Dinamik vizual ketma-ketlik (slayd-shou, animatsiya, video) ni ovozli tarzda namoyish etish orqali insonlarning e'tiborini ko'proq jalb qilamiz. Shundan kelib chiqib, multimedial texnologiyalar axborotni maksimal samarali tarzda taqdim etishga imkon beradi. Videodan farqli ravishda multimedial texnologiyalar axborotlarni boshqarishga imkon beradi, ya'ni interfaol bo'lishi mumkin. Multimedial taqdimot ma'lumotni to'g'ri ridan to'g'ri qabul qilishni ta'minlaydi. Foydalanuvchi taqdim etilayotgan barcha ma'lumotlarni ko'radi va o'zini qiziqitirgan qismlaridan foydalana oladi. Ma'lumotni qabul qilish katta mehnat va vaqt talab qilmaydi. Ma'lumot taqdim etishning boshqa shakllaridan farqli ravishda multimedial taqdimot bir necha o'n minglab sahifa matn, minglab rasm va tasvirlar, bir necha soatga cho'ziladigan audio va video yozuvlar, animatsiya va uch

o'lchamli grafikalami o'z ichiga olgan bo'lishiga qaramay, ko'paytirish(nusxalash) xarajatlarining kamligini va saqlashmuddatining uzoqligini ta'minlaydi [1; 34]

Asosiy qism. Geografiya darslarida foydalaniladigan o'qitishning texnik vositalarini quyidagi guruhga bo'lishimiz mumkin:

- o'qitishni audiovizual vositalari;
- o'qitishda videotexnika vositalaridan foydalanish;
- o'qitishda axborot vositalaridan foydalanish.

O'qitishni audiovizual vositalariga o'quv kinosi, teleeshittirishlar, diafilmlar, diopozitivlar, transparantlar kiradi. O'qitishni audiovizual vositalariga o'quv kinosi, teleeshittirishlar, diafilmlar, diopozitivlar va transparantlar kiradi. Geografiya darslarida kinofilmlardan foydalanish. Kinofilmlardan geografiya darslarida foydalanish dars mavzusi, dars turi, boshqa holat va sharoitlarga qarab turlicha bo'lishi mumkin. Dars jarayonida kinofilmlardan to'la foydalanish mumkin, uning bo'limlaridan va qism yoki lavhalaridan foydalanish mumkin. Kinofilmni namoish qilishni darsning turli xil bosqichlarida amalga oshirish mumkin. Ayrim kinofilmlardan to'la, ayrimlaridan qisman foydalanish mumkin.

Kinofilmlar dars jarayonida foydalanishga ko'ra quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- maxsus o'quv maqsadlarida chiqarilgan filmlar;
- ilmiy- ommabop kinofilmlar;
- tabiat komponentlarining ayrim qismlariga bag'ishlangan filmlar (tog'lar, o'rmonlar, daryolar, ko'llar, hayvonot dunyosi va h. k.)
- badiiy filmlar;
- videofilmlar.

Maxsus o'quv filmlari aniq bir mavzuga bag'ishlangan bo'ladi. Masalan, tog'lar, Sahroi Kabir cho'li, tundra, o'rmonlar va h.k. Ilmiy-ommabop kinofilmlar asosan keng halq ommasiga mo'jallab chiqariladi. Dars jarayonida uning ayrim qismlaridan foydalanish mumkin. Tabiat komponentlarini ayrim qismlariga bag'ishlangan kinofilmlardan ham dars jarayonida foydalanish mumkin. Masalan, hayvonlarni ayrim turlariga, okean mavjudotlariga, aholiga va uning turmush tarziga bag'ishlangan filmlar. Badiiy filmlarni ham ayrim dars mavzusiga oid qismlaridan foydalanish mumkin. Bunday filmlar toifasiga sarguzasht filmlar ko'proq kiradi. Unda tasvirlangan tabiat manzaralari, o'simlik va hayvonot dunyosidan dars jarayonida foydalanish mumkin. Turli xil videofilmlardan ham mavzuga mos joylaridan foydalanish mumkin. Yuqorida aytilganidek kinofilmlardan darsning boshida, ya'ni o'tilgan darslarni takrorlashda, yangi mavzuni o'tishda, olingan bilimlarni mustahkamlashda foydalanish mumkin. Takrorlash darslarida mavzu bo'yicha kinofilm yoki uning bir qismi namoyish qilinadi va o'quvchilardan unga izoh berish yoki uni tushuntirib berish talab qilinadi. Yangi mavzuni o'rganishda mavzuga oid kinofilm to'la ko'rsatiladi. Bunda filmga o'qituvchi izoh beradi. O'tilgan mavzuni

mustahkamlashda ham kinofilmlardan foydalanish mumkin. Bunda kinofilm namoyish qilinadi va uning mazmuni o'quvchilardan so'raladi. Ayrim xollarda kinofilmlar darsni kirish qismi sifatida ko'rsatiladi. Filmni dars jarayonidagi o'rni darsning maqsadi, mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari bilan aniqlanadi. O'quv filmlaridan bilim olish manbai sifatida ham foydalanish mumkin. Undan mustaqil ishlarni bajarish bo'yicha o'quv qo'llanma sifatida ham foydalansa bo'ladi. Masalan, berilgan savollarga javob topish, namoyish qilinayotgan materiallarni mavjud material bilan, darslik bilan, o'qituvchini ma'ruzasi, qator boshqa filmlarni mazmuni bilan solishtirish. Filmlar o'quvchilar bilimni tekshirishda va o'rganilgan mavzu mazmunini o'zlashtirish darajasini aniqlashda, o'tilgan materiallarni umumlashtirishda yoki ma'lum mavzuni umumiy tavsifini o'tishda foydalanish mumkin. Bundan tashqari filmlar yordamida sinf sharoitida sayohatlar ham uyushtirish mumkin yoki bo'lmasa o'quvchilar bevosita ko'rolmaydigan jarayonlarni ko'rsatish mumkin. Masalan, "Qora metallurgiya", "Sintetik tolalar", "Tropik o'rmonlar", "Cho'llar", "Dashtlar". Dars jarayonida filmlar bilan ishlash metodikasi quyidagi qismlardan iborat:

- a) o'quvchilarni ma'lum bir mavzu bo'yicha kinofilmni ko'rishga tayyorlash;
- b) o'quvchilarni filmni ko'rish jarayonidagi ishlarini tashkil qilish;
- v) ko'rilgan film mazmunini mustahkamlash;
- g) kinolashtirilgan darsni samaradorligini tekshirish [2; 222].

O'quvchilarni dars oldidan aniq filmni ko'rishga tayyorlash film mazmunini faol tushunishga va uni to'la o'zlashtirishga imkon beradi. Filmni o'quvchilar o'qituvchi kuzatuvda ko'rishadi. Agar filmni ko'rish jarayonida nazorat bo'lmasa o'quvchilar filmga diqqat berishmaydi va boshqa narsa bilan shug'ullana boshlaydilar yoki bir-biri bilan gaplashib o'tirishadi. Natijada film mazmuni yuzaki o'zlashtiriladi. Agar film qiziqarli bo'lsa o'quvchilar uni qiziqib diqqat bilan tomosha qilishadi. Ammo ularni faoliyati shunda ham nazorat qilinsa filmni mazmunini tahlil qila olishmaydi. Shuning uchun film boshlanishidan oldin o'qituvchi filmni maqsadini, unda nimalar tasvirlanganini, qanday savollarga o'quvchilar javob topishini kirish suhbatida tushuntiradi. Bundan tashqari o'qituvchi kirish suhbatida filmni qaeqlariga e'tibor berishni, qaeqlarini alohida ajratib tahlil qilinishini tushuntiradi. Masalan, "O'zbekiston tabiiy geografiyasi" kursida "Qizilqum" mavzusini o'tishda quyidagilarga e'tibor berish lozim: - asosiy relef shakllariga; - o'simlik bilan qoplanish darajasiga; - hayvonot dunyosiga [3; 132].

Filmni ko'rish jarayonida o'quvchilar qo'yidagi savollarga javob berishlari lozim: "Barxan nima", "Qum tepaliklari" nima; cho'lda asosiy transport vazifasini bajaruvchi hayvonni aniqlang. Geografiya ta'limida o'quv kinofilmlaridan foydalanishni yana bir asosiy shartlaridan biri o'qituvchini film namoyishida faol ishtirok etishidir. Eng yaxshi va qiziqarli film bo'lgan taqdirda ham o'qituvchi darsni boshqarishi shart hisoblanadi. Film namoyishi jarayonida o'qituvchi ko'rsatilayotgan

kinolavhalarga izoh berib borish lozim. Kerakli joylarda film namoyishini to'xtatib bilimlarni chuqurlashtirishi mumkin. Ayrim nazariy qonun qoidalarni kengroq tushuntirib berishi, so'ngra film namoyishini davom ettirishi mumkin. Filmni ko'rish davomida o'qituvchini izohlari o'quvchilarga xalaqit bermasligi lozim. Shuning uchun faqat kerakli joylaridagina izox berish lozim. Agar kinofilmda metodik xatolar bo'lsa o'qituvchi uni to'g'rilab ketishi lozim. Ma'lum bir voqea xodisalarni mohiyatini o'quvchilar yaxshirioq tushunib olishlari uchun filmni namoyishini biroz to'xtatib turish mumkin. Namoyish etilgan filmda berilgan bilimlarni mazmunini mustahkamlash. Bunda filmda keltirilgan dalillar, mulohazalar, ta'surotlar, ilgari olingan bilimlar bilan solishtiriladi. Filmda olingan bilimlar bilan darslik matni orasidagi aloqalar ochib beriladi. Dars yakunlanadi va xulosa qilinadi. Mazkur ishlarni amalga oshirish uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan suhbat o'tkazadi va suhbat davomida frontal so'rov amalga oshiriladi. Filmni ko'rib bo'lgandan so'ng xomaki chizmalar, rasmlar chizish mumkin, jadvallar to'ldirish mumkin, filmga annotatsiya tayyorlash mumkin, filmga taqriz yozish mumkin yoki maxsus yozma ish tayyorlatish mumkin. O'quvchilar filmda ko'rgan narsalariga kitobdan asosnoma topishlari, filmda namoyish etilgan geografik ob'ektlarni kartalardan topishlari yoki filmdagi geografik ob'ekt, voqea va xodisalarni yozuvsiz kartaga tushirishlari, ular asosida grafiklar tuzilishlari mumkin. Kinolashtirilgan darsni samaradorligini asosan, filmni ko'rish natijasida olingan yangi bilimlar, ma'lumotlarni darsni oxirida mustahkamlash orqali bilib olish mumkin. Natijada filmni ayrim lavhalari qayta namoyish qilinadi va o'zlashtirilmagan bilimlar haqidagi joylari yana qaytadan namoyish etiladi va takrorlanadi. Eng asosiysi, o'qituvchi izohi muhim o'rin tutadi. Filmni eng murakkab joylarida o'qituvchi namoyishini to'xtatib batafsil izox bermog'i lozim. Shundagina darsni maqsadi amalga oshdi desa bo'ladi [4; 136].

Kinofilmlar darsga o'ziga xos xususiyatlarni beradi, o'quvchilarni bilish faoliyatini jadallashtiradi, bilimlarni bevosita ko'rish orqali o'zlashtirishga imkon beradi, filmda geografik voqea va hodisalarni sodir bo'lishini kuzatishga imkon beradi. Ammo kino filmlar geografiya darslarini asosiy tarkibiy qismlarini ochib bera olmaydi. Masalan, bilimlarni tekshirish, uyga vazifa, tushuntirish va mustahkamlash. Geografiya o'qituvchisi kinofilmlardan foydalanib dars o'tishga tayyorgarlik ko'rayotganda quyidagilarga e'tibor berishi lozim: Darsni ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarini ishlab chiqish, darsni mazmunini ishlab chiqish, darsda foydalaniladigan ekranli va statistik ko'rgazmalar fondi bilan tanishtirish va dars mazmuniga mos keladigan ko'rgazmali vositalarni tanlash. Tanlab olingan ekran materiallarini dars mazmuniga mosligi aniqlanadi. Dars rejasi ishlab chiqiladi va unda kirish so'zi ko'zda tutilmog'i lozim. Bundan tashqari film namoishi jarayonida o'quvchilarga beriladigan savollar va ularga beriladigan javoblar (filmni ko'rish jarayonida) oldindan aniqlab olinishi lozim. Filmni namoyishi davomida qisqa-qisqa izohlar ko'zda tutilmog'i

lozim. Filmni eng ma'qul joylarida namoyish to'xtatilib o'quvchilar bilan suhbat o'tkazish ko'zda tutilmog'i lozim. Ma'lum bir paytlarda filmni to'xtatib izoh berish uchun darsga tayyorgarlik jarayonida o'qituvchi plyonkani to'xtatiladigan joylarini belgilab qo'yishi lozim, agar biror lavhani alohida ko'rsatish lozim bo'lsa mazkur lavhani baholashi va oxirgi plyonkada siyoh yoki ip bilan belgilab qo'yiladi [5; 102]. O'quvchilar filmni ko'rish jarayonida diktorni so'zini qiyin qabul qilishadi, shuning uchun pauzalarda o'qituvchi filmda namoyish etilgan geografik voqea va hodisalarga izox berib o'tishi lozim. Agar diktorni so'zlari yoki filmni muzikasi o'qituvchiga yoqmasa u filmni ovozini o'chirib o'zi tushuntirishi lozim. Filmni namoyish qilayotganda boshqa o'quv vositalaridan albatta karta bo'lmog'i shart. O'quvchi filmni ijobiy va salbiy tomonlarini chuqur biladigan so'nggi darslarda filmdan foydalanish masalasini hal qilish mumkin. Filmning mazmuni zamonaviy talab darajasida bo'lmog'i lozim. Buni ayniqsa xalq xo'jaligi tarmoqlarini namoyish qilishda e'tiborga olish lozim. Darsda filmlarni namoyish qilishni samaradorligi uni qo'llash turiga bog'liq. Film darslarda muntazam va nomuntazam qo'llanishi mumkin. Filmlar muntazam ko'rsatilganda o'quvchilarda uni ko'rish, tahlil qilish, qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi. Dars samaradorligi ortadi. Nomuntazam, ya'ni onda-soda dars paytida film namoyish qilinsa u samara bermaydi, o'quvchilarda unga ko'nikma hosil bo'lmaydi [6; 103].

Darsni audio va video qo'llanmalardan foydalanib tashkil qilganda dars jarayonini o'qituvchi boshqarib turish mumkin. Bunda o'qituvchi matnni o'rganishda izohlar berib boradi. Matndagi chizmalar, rasmlar, kartalar, jadvallar alohida tushuntiriladi. Darsni oxirida o'qituvchi kompyuter orqali o'quvchilarga savollar berishi mumkin. O'quvchilar esa kompyuter orqali javob berishadi. Ularning bergan javoblari o'qituvchi tomonidan baholanadi. Geografiya ta'limida kartalar asosiy o'quv vositalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun kartalar bilan mustaqil ish bajarayotganda elektron kartalardan foydalanish mumkin.

Elektron kartalar orqali quyidagi ishlarni bajarishi mumkin: - elektron karta orqali tabiiy geografik va iqtisodiy geografik tavsiflar tuzish. Masalan, iqlim kartalaridan foydalanib ma'lum bir materik yoki hudud iqlimi tavsifini tuzish yoki bo'lmasa iqtisodiy geografik kartalardan foydalanib ayrim mamlakatlar yoki hududlarga iqtisodiy ta'rif berish va h.k; - internet imkoniyatlaridan foydalanib geografiyaning turli soxalari bo'yicha yangi-yangi ma'lumotlar olish mumkin Masalan, kundalik iqlim haqida, mamlakatlar haqida, aholi haqida, xo'jaligi va geosiyosiy sharoit haqida va h.k; - geografiya ta'limida videofilmlar juda katta ahamiyatga ega [7; 167].

Xulosa. O'quvchilarda geografiya fani to'g'risidagi umumiy tasavvurlarning shakllanishida multimedia vositalarining ahamiyati beqiyos. Shu boisdan mazkur vositalardan fan haqida umumiy tushunchalar shakllantirilib boriladigan 5-,6-7-sinflarda ko'proq foydalanish tavsiya etiladi. Va bunda tayyorlanadigan

videomateriallarning vaqt chegarasiga ham alohida ahamiyat berilishi zarur, videoroliklarning qisqa muddatli bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi, ammo ular aniq maqsadga yo'naltirilgan va ma'no kasb etishi kerak.

Geografik kinofilmlarni tomosha qilish mobaynida ham pauzalar qilinishi, olingan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan imkon qadar soddaroq tilda tushuntirib berilishi, o'quvchilar bilan ularning fikrini o'rtoqlashish, olingan informatsiyani tahlil qilish talab etiladi. O'z o'rnida shuni ta'kidlab o'tish lozim, bunday videoroliklardan muntazam foydalanish o'quvchining o'z shaxsiy tasavvurlarida blok bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin, shu uchun ko'proq o'quvchilarni o'z-o'zlari bilan fikrlashlariga undash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Ta'limda multimedia ilovalari. M.M.Nafasov, F.R.Murodova, Z.R.Murodova, I.I.Hayitova, T.E.Delov
- [2]. Qurbonniyozov R. Geografya o'qitish metodikasi. UrDU, Urganch, 2001, 222b
- [3]. Vaxobov X., Saydamatov F. Geografiya ta'limida test topshiriqlari tuzishning o'ziga xos xususiyatlari. "Geografiya fanining dolzarb nazariy va amaliy muammolari" Resp. ilm. amal. konf. materiallari. T. 2006. b 132-136.
- [4]. Vaxobov X., Abduraxmonov B. O'rta maxsus o'quv muassalarida o'rganiladigan geonazariyalar. "Geografiya fanining dolzarb nazariy va amaliy muammolari". Resp. ilmiy. amaliy konf. materaillari: T. 2006 b.136-138
- [5]. Vaxobov X., Saydamatov F., Eshpo'latova N. Geografiya ta'limida qo'llanadigan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish. Xalq ta'limi. 2007. №1, b.102-105
- [6]. Vaxobov X. Geografiya. "O'qituvchi", T. 2000. 103.b
- [7]. Vaxobov H., Mirzamahmudov O.T. Geografiya o'qitish metodikasi. Namangan 2016 y.